

Social Work & Education

©SW&E. 2023

УДК 159.923.2-027.561

DOI: 10.25128/2520-6230.23.3.7

Марина ВОЛОШЕНКО,
кандидат педагогічних наук,
доцент, доцент кафедри
психології та соціальної роботи,
Національний університет
«Одеська політехніка»,
Одеса, Україна,
marussia_v@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0940-3829>

Статус статті:

Отримано: серпень 02, 2023

1-ше рецензування: серпень 23, 2023

Прийнято: вересень 30, 2023

Волошенко. М. (2023). Етапи професійного саморозвитку особистості. *Social Work and Education*, Vol. 10, No. 3. pp. 336-347. DOI: 10.25128/2520-6230.23.3.7

ЕТАПИ ПРОФЕСІЙНОГО САМОРОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

Анотація. У статті професійний саморозвиток розглядається як діяльність людини, під час якої змінюється суб'єктний потенціал. Дані соціологічних досліджень послужили підставою для розкриття специфіки трудової мотивації молоді на етапі професійного самовизначення, професійної самоактуалізації та професійної самореалізації. Виявлено протиріччя між зовнішніми та внутрішніми мотиваційно-ціннісними факторами професійного саморозвитку. Динамічність соціально-економічної ситуації сучасного українського суспільства вимагає від людини професійної гнучкості. Професійна самоактуалізація сьогодні не виглядає як лінійний процес досягнень у рамках одного разу обраної професії. Мотивація на постійне зростання та самовдосконалення забезпечує професійну мобільність: підвищення кваліфікації, освоєння суміжних спеціальностей, а за необхідності і зміну професії. Своє покликання бути собою людина реалізує у різноманітних галузях діяльності – виробничій, науковій, художній, управлінській, педагогічній та інших, основою яких є праця. Для професійної самоактуалізації індивіда трудова діяльність є основною. Розуміння праці як сфери самоактуалізації людини призводить до необхідності створення такої якості трудового життя, що сприяло б розкриттю людиною своїх суб'єктів. Людина непросто «вбудовується» у систему трудових відносин як об'єкт, свого роду «гвинтик», а виявляє себе як суб'єкт конкретної професійної діяльності, з певними вимогами до роботи, націленими на задоволення широкого кола потреб та актуалізацію здібностей. Трудова діяльність людини, що особливо носить характер спільної роботи з іншими людьми, дозволяє задовольняти різноманітні соціальні потреби людини в пізнанні, спілкуванні, розвивати когнітивні, комунікативні та інші здібності. Запропонований підхід має велике значення не тільки для теорії професійного саморозвитку особистості, але й для вирішення практичних завдань підвищення ефективності професійної освіти.

Ключові слова: саморозвиток; професійний саморозвиток; суб'єктний потенціал; праця; мотивація; цінності; професійне самовизначення; професійний вибір; професійна самоактуалізація; професійна самореалізація; творчість.

ВСТУП

Увага до проблеми професійного саморозвитку людини обумовлена соціально-економічними умовами сучасної України. Ринкові відносини загострили конкуренцію на ринку праці, змінили вимоги до професійної діяльності людини, актуалізували проблему свідомого вибору професії особистістю, вплинули на її готовність до праці.

Проблема професійного саморозвитку особистості тісно пов'язана з питаннями мотивації, із закладеними у людині ресурсами, творчими здібностями, тобто з її суб'єктивним потенціалом. Особливо актуальне це питання для молоді. Суб'єктивний потенціал характеризує здатність молоді людини до саморозвитку, у ході якого змінюється її соціальний статус.

Статус як показник становища індивіда у системі суспільних відносин багато в чому залежить від того, наскільки успішно людина реалізувала себе у вибраній професії. Проте молодь, закінчуючи освітні заклади та бажаючи зайняти у суспільстві та професії стійке становище, стикається з тим, що часто не може знайти роботу за спеціальністю та погоджується на випадкові, непостійні види зайнятості, поповнюючи новий для сучасного суспільства клас прекаріату, соціальний статус якого характеризується невизначеністю (Козловець, 2020). Це спричиняє такі соціальні наслідки, як втрата професійної ідентичності та духовно-моральна деградація особистості. Щоб інтеграція молоді у суспільне життя була успішною, проходила без криз та конфліктів, потрібне дослідження багатоаспектної проблеми професійного розвитку особистості.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Весь професійний шлях людини охоплюється поняттям професійного розвитку, для якого характерні зміни місця людини у системі соціально-трудових відносин, змісту праці. Професійний саморозвиток особистості зумовлений особливим характером її трудової діяльності. Спираючись на відоме становище С. Рубінштейна про два способи життя людини, Н. Дідик (2010) виділяє дві моделі професійної праці. В основі першої моделі (моделі адаптивної поведінки) лежить спосіб існування людини, який заснований на безпосередньому існуванні, що не виходить за межі повсякденних ситуацій та зв'язків. У професійній діяльності це веде до підпорядкування поведінки зовнішнім обставинам, нормам та вимогам.

Друга модель професійного розвитку ґрунтується на рефлексивному способі життєдіяльності. Людина усвідомлює різні сторони професійної праці, її протиріччя та труднощі, приймає рішення відповідно до своїх ціннісних орієнтацій, тобто виступає суб'єктом професійного саморозвитку.

Концепція суб'єкта пов'язана з ідеєю активної, яка будує своє життя і усвідомлено вибудовує свої відносини з буттям, людиною. Людина виступає суб'єктом професійного саморозвитку – це означає, що вона сама проектує свій шлях у професії, визначає вектор своєї професійної історії.

Категорія суб'єктності виражає динаміку якості, властивої людині, здатність бути суб'єктом. Ця якість різною мірою і формою може бути властива людині. На два аспекти суб'єктності вказує О. Майборода (2020). Перший аспект

характеристики людини як суб'єкта, що впливає з сутнісної визначеності її способу буття, пов'язаного із активністю – діяльністю з перетворення умов її існування, в ході якої вона задовольняє свої потреби. Людина тоді виступає суб'єктом як носій соціального методу буття. Ця суб'єктність розвивається у філо- та онтогенезі під впливом соціокультурних факторів і пов'язана зі становленням людської психіки, з формуванням суб'єктних здібностей до самодетермінації (самооцінки, саморегуляції, самоконтролю, самовиховання), що забезпечують саморозвиток людини, становлення особистості. Завдяки здібностям, що формуються, до самодетермінації людина отримує можливість управляти обставинами свого життя і самою собою, бути особистістю. Як суб'єктні характеристики особистості виділяють ініціативність, відповідальність, комунікабельність, креативність тощо. Ці характеристики необхідні в різних видах діяльності, включаючи професійну.

Другий аспект суб'єктності у тому, що людина у процесі свого розвитку прагне стати суб'єктом конкретних видів діяльності. Суб'єктна активність у конкретній діяльності пов'язана з досягненням певного результату. У професійній діяльності це рух особистості до професіоналізму (оволодіння необхідним для цього набором загальнокультурних та професійних компетенцій), до якісного перетворення свого внутрішнього світу, до творчої самореалізації у професії.

Ці два аспекти суб'єкта та суб'єктності взаємопроникають та доповнюють один одного: суб'єктні властивості людини у конкретному виді діяльності обумовлені рівнем розвитку суб'єктності людини як носія соціального методу буття. Суб'єкт, що реалізується в діяльності, та суб'єкт, що реалізує професійну діяльність, у сукупності утворюють зміст особистісно-професійного саморозвитку.

Розглядаючи особистісно-професійний розвиток як безперервний процес, можна, спираючись на різні підстави, виділити в ньому етапи, що мають свої особливості. Близьке до поняття професійного розвитку поняття професійного становлення характеризує етапи входження та оволодіння професією через психофізіологічні, соціально-психологічні особливості, що забезпечують успішне провадження професійної діяльності (Гура, Петрова, 2018).

Мета статті полягає в виділенні етапів професійного саморозвитку людини основою якого буде еволюція її суб'єктного потенціалу. На всіх етапах професійного саморозвитку відбувається становлення суб'єктності людини у системі соціально-трудова відносин, але потенціал суб'єктності – різний. Виділимо та проаналізуємо три основні етапи професійного саморозвитку з властивим їм потенціалом суб'єктності: самовизначення, самоактуалізація та самореалізація. Метод єдності історичного та логічного дозволив виділити дані етапи, що відображають закономірну логіку професійного саморозвитку людини.

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті застосовано теоретичні методи, як-от: вивчення, аналіз, синтез, порівняння, узагальнення інформації на українських і зарубіжних веб-сайтах, а також дослідження публікацій в різноманітних електронних базах даних, а також узагальнення й корекція теоретико-методичних позицій для наукового

обґрунтування теоретичних і практичних аспектів вдосконалення професійного саморозвитку особистості.

ОСНОВНА ЧАСТИНА

Професійне самовизначення – перший та необхідний етап професійного саморозвитку. Воно є предметом дослідження різних дослідників: М. Дубінка, Ю. Загребнюк, Л. Петриченко, О. Шолох та інших. Соціологічний підхід до професійного самовизначення характеризує його як результат входження індивіда до соціально-професійної структури суспільства, заняття певних статусних позицій у соціально-професійному полі. Це активний спосіб інтеграції індивіда, що реалізує свої суб'єктні якості, в соціальну структуру суспільства, який здійснюється через численні ситуації професійного вибору, обумовленого об'єктивними процесами та явищами конкретного суспільства.

Рівень детермінації професійного самовизначення пов'язаний із розгалуженими соціальними структурами, інститутами, організаціями, складною мережею колективів (родина, заклад освіти, фірма тощо). Ринок професій, освітня система, центри профорієнтації та профконсультування, ЗМІ беруть участь у долученні індивіда до суспільно корисної праці, допомагають із вибором професії, тобто забезпечують професійну соціалізацію. Професійне самовизначення виступає активно-діяльним компонентом професійної соціалізації молодої людини, яка в умовах вторинної соціалізації прагне зайняти певний соціальний статус, виявляє себе суб'єктом цього процесу. Професійне самовизначення суб'єкта під впливом зовнішніх соціальних чинників і визначає специфіку соціологічного підходу до професійного самовизначення.

У сучасному українському суспільстві відбуваються значні зміни як у зовнішньому середовищі професійного самовизначення, так і у внутрішніх регуляторах поведінки індивіда, виражених його суб'єктивними життєвими стратегіями, планами, домаганнями, настановами. Має бути певний ступінь відповідності (конгруентності) між внутрішніми суб'єктивними домаганнями та зовнішніми об'єктивними детермінантами. Низька конгруентність є серйозною перешкодою повноцінного професійного саморозвитку людини. Як один із прикладів такої невідповідності можна назвати високий конкурс в економічні та юридичні ЗВО, що свідчить про професійні переваги молоді, та низьку затребуваність на ринку праці даних фахівців у зв'язку з їх надвиробництвом, що обмежує можливість самореалізації у професії.

Проблема професійного самовизначення широко представлена і роботах психологів: Е. Берн, М. Гінзбург, Дж. Голланд, Р. Каламаж та інші (Горбач, Тимошук, 2021). У полі зору дослідників виявляється не результат, а процес входження індивіда у соціально-професійну структуру, зумовлений особистісними особливостями суб'єкта. Спрямованість дій людини у зовнішньому середовищі обумовлена внутрішнім, мотиваційно-ціннісним механізмом регуляції професійного самовизначення, який включає потреби, інтереси, установки, ціннісні орієнтації, емоційно-вольовий компонент.

Зовнішній світ для людини це соціальний простір із безліччю ситуацій, обставин, які є об'єктивною передумовою її діяльності. Ядром соціального

простору виступають цінності, культурні зразки, норми поведінки, тому простір має якість соціокультурного простору. Структурований він не тільки об'єктивно як характеристика соціального буття, а й як особистісний соціокультурний простір, що у сфері свідомості окремої людини. Він є результатом інтеріоризації соціальних цінностей, які у внутрішньому світі людини виступають як її індивідуальні ціннісні орієнтації та мотиви, що спонукають людину до діяльності. Мотиваційно-ціннісний блок індивідуальної свідомості і є «внутрішньою умовою», що перетворює детермінацію професійного самовизначення на самодетермінацію. Психологи підкреслюють не пасивне підпорядкування зовнішнім чинникам, а власну активність суб'єкта професійного самовизначення, що розкривається через свідомо вироблену позицію стосовно соціальних цінностей.

У сучасному соціокультурному просторі України на перший план вийшли цінності ринка, ідеали суспільства споживання, які тиражуються ЗМІ, і це не могло не позначитися на професійному самовизначенні молоді. Вибір професії нині у молодих людей визначається насамперед мотивом високої заробітної плати як засобу досягнення матеріального благополуччя. Це підтверджується багатьма дослідженнями. Наприклад, при вивченні факторів та умов формування трудової мотивації української молоді люди на питання про те, що має найбільшу цінність у роботі, переважна більшість респондентів відповіли «достойна заробітна платня» (Захаренко, Юрченко-Шеховцова, 2022). При такій установці робота для молодшої людини може бути привабливою, навіть якщо вона не пов'язана з отриманою спеціальністю, але приносить добрий заробіток. Подібна стратегія на ринку праці розмиває професійну ідентичність молодшої людини, заступає перспективу самореалізації у професії.

Невід'ємним компонентом професійно-особистісного розвитку на етапі самовизначення є формування позитивного ставлення до праці, виховання працьовитості як риси характеру, яка виражається в усвідомленні необхідності та бажанні працювати. Багато людей, які досягли успіху у своїй професії, вказують на працездатність і працьовитість як умову успішної кар'єри та щасливого життя. Небажання вчитися і працювати, а якщо й працювати, то з мінімальними зусиллями, але при цьому мати «все, що захочеться», є наслідком гедоністичного світогляду, сформованого суспільством споживання.

Ціннісно-мотиваційна структура професійного самовизначення сучасної молоді не є одномірною. У числі значних змістовних характеристик трудової професійної діяльності поряд із прагненням до високих доходів виявляються такі, як «можливість постійно вдосконалювати свої навички за спеціальністю», «важливість постійного самовдосконалення» (Захаренко, Юрченко-Шеховцова, 2022). Сучасна молода людина здебільшого готова до того, щоб багато заробляти і для цього багато працювати, їй властиве прагнення до професійного зростання та саморозвитку.

Для професійного самовизначення молоді важливим є формування еталонного образу фахівця як орієнтира професійного шляху. Еталонний образ вказує на правила та норми професійної діяльності, мотивує людину, задає мету та завдання її особистісного та професійного становлення, дає бачення життєвої

перспективи і тим самим виступає стимулом професійного розвитку. Він повинен включати перелік вимог до індивідуально-психологічних особливостей, особистісних та професійних якостей представника певної сфери діяльності, так як це важливо задля правильної самооцінки суб'єкта праці. Дослідження психологів (Гура, 2018; Петриченко, 2023) відзначають не завжди адекватну самооцінку молодими фахівцями власних можливостей у професійній діяльності, завищену чи занижену оцінку своїх здібностей. З іншого боку, еталонний образ фахівця повинен мати прогностичний характер, тобто враховувати перспективи розвитку відповідної сфери. Це тим більше актуально, що, за деякими прогнозами, у найближчі 20 років ринок професій суттєво зміниться (Майборода, 2020).

Другий етап (етап самоактуалізації) у професійному саморозвитку пов'язаний з інтеграцією індивіда в суспільство через становлення в обраній професії, з професійним зростанням індивіда, оволодінням професійними, загальнокультурними компетенціями та з першими особистими професійними досягненнями.

Досягнення у професійній діяльності – це показник професіоналізму, який не можна пояснити лише високим рівнем професійних якостей. Становлення професіонала можливе лише в результаті єдності професійного та особистісного розвитку (Горбач, Тимошук, 2021). Професіоналізм особистості – це якісна характеристика суб'єкта самоактуалізації, що відображає високий рівень професійних та особистісно-ділових якостей, спрямованість особистості на оволодіння цінностями професійного зростання, безперервної професійної освіти.

Визначення самоактуалізації дається частіше всього за посиланням на А. Маслоу, який писав: «Говорячи про самоактуалізацію, я маю на увазі прагнення людини до самоздійснення, до втілення в реальність потенційно властивих їй можливостей. Це прагнення можна назвати прагненням до самототожності, самотутності» (Горбач, Тимошук, 2021). У системі потреб людини є потреба бути собою, займатися тим, до чого вона схильна. «Людина може бути тим, ким може бути. Людина відчуває, що вона повинна відповідати своїй природі». І цю внутрішню потребу А. Маслоу називає потребою у самоактуалізації (самоздійсненні, самоствердженні). Особистість що самоактуалізується, за А. Маслоу, це особистість, що усвідомила свої можливості, здібності та готова до подальшого саморозвитку, актів самоствердження в навколишньому світі. Самоактуалізація, в такий спосіб, постає як процес, орієнтований на постійне зростання, втілення у реальність потенційних можливостей людини. Оцінюючи перший досвід у професії, досягнення та невдачі, людина приходить до усвідомлення правильності чи хибності обраного професійного шляху. У неї формується мотивація на подальший професійний розвиток у вибраній професії, або, у разі розчарування у своєму професійному виборі, людина здійснює пошук професійної сфери для самоактуалізації, адекватної її індивідуальним здібностям, у якій може бути собою.

Підвищення задоволеності працею можна досягти через перетворення об'єктивної сторони якості трудового життя: вдосконалення системи управління трудовою діяльністю (делегування суб'єкту праці великих повноважень та

відповідальності, надання самостійності, свободи дій тощо), збагачення змісту роботи, що виконується творчими елементами, поліпшення умов праці, надання праці суспільної значущості.

Суб'єктний потенціал людини на цьому етапі професійного саморозвитку актуалізується не тільки через її активну, ініціативну позицію у системі трудових відносин, але й у результатах її конкретної професійно-трудової діяльності.

У літературі досі немає ясності щодо співвідношення понять «самоактуалізація» і «самореалізація». На наш погляд, є дві підстави для розрізнення цих понять. По-перше, поняття самоактуалізації не містить вказівки на соціальну значущість результатів діяльності. Останні, зазвичай, мають й не так соціальну, скільки індивідуальну значимість. Вони важливі для людини на шляху усвідомлення того «ким Я є», «що Я можу». Тоді як при дослідженні питань самореалізації, тісно пов'язаної з творчістю, беруться до уваги результати, які не тільки мають індивідуальну значимість, а й мають цінність для розвитку суспільства загалом. По-друге, самоактуалізація людини може виражатися як через творчу, конструктивну діяльність, так і через руйнівну, деструктивну. Тоді як самореалізація, тісно пов'язана з творчістю, має творчу, орієнтовану на вищі цінності, природу.

Домінантна мотивація суб'єкта самоактуалізації на постійне зростання та самовдосконалення забезпечує його професійну мобільність: підвищення кваліфікації, освоєння суміжних спеціальностей, а за необхідності і зміну професії. Статус суб'єкта самоактуалізації в сучасних умовах передбачає ухвалення ціннісної установки на безперервність професійної самоосвіти.

Третій етап (етап самореалізації) пов'язаний із внутрішньою ціннісно-смісловою детермінацією професійної діяльності. У ціннісно-смісловому мотиваційному блоці на перший план виступає те, що відповідає уявленням людини про сенс її діяльності, професійне покликання і, зрештою, про сенс усього життя. Людина, орієнтована на вищі цінності і смисли, знаходить якість суб'єкта, вільно і творчо реалізує себе як у професії так й у житті. Ступінь і рівень самореалізації, повнота розкриття своїх здібностей та обдарувань у людей різні, вони визначають масштаб конкретної особистості, її внесок як суб'єкта професійної діяльності у матеріальне та духовне багатство суспільства.

Умовою професійної самореалізації виступає усвідомлення суб'єктом особистісного сенсу праці. Теоретичне обґрунтування цього становища пов'язані з подоланням спрощених поглядів на працю у межах концепції «економічної людини». Праця у ній має цінність лише з погляду створюваного продукту. Розуміння праці не як засобу для якихось зовнішніх цілей, а як самоцінної людської діяльності, як заняття, бажаного для людини з погляду її внутрішньої потреби, поступово складалося в історії філософської та управлінської думки та сприяло відкриттю особистісного сенсу праці.

Формування мотивації на особистісний сенс праці як умова для професійної самореалізації потребує не лише розробки відповідної концепції менеджменту, відмінної від тієї, що мотивувала б людину на працю не тільки через матеріальну зацікавленість, а й з ідеологічної підтримки з боку суспільства, його соціальних

інститутів. Без цієї підтримки практична ефективність нових теоретичних розробок буде значно знижена.

Суб'єктність на етапі самореалізації передбачає креативну поведінку людини по відношенню до створеної сукупної людської діяльності ціннісно-смыслового, культурного поля. Індивід освоює його не пасивно, а активно, проблематизуючи зміст смислів. Знайти, зрозуміти, витлумачити зміст – це акти творчості. Сене вимагає здійснення. Філософи, соціологи, психологи користуються поняттям життєвого світу, який утворюють смисли, що позначають суттєві, найважливіші ціннісні орієнтації людини, що визначають зміст життя людей.

Сенси є у кожній сфері людської діяльності, зокрема і трудовий. Відкриття особистісного сенсу праці характеризує людину як суб'єкта професійної самореалізації, що розкриває свій творчий потенціал.

У процесі професійної самореалізації творчість суб'єкта виступає в аспекті зовнішньої предметної об'єктивації у соціально значимих та визнаних суспільством досягненнях, що демонструють реалізацію його здібностей, знань, умінь, навичок, а також в аспекті внутрішньої роботи людини над собою, у процесі формування у собі моральних та цивільних якостей. Творча природа творчості обумовлена установками суб'єкта вищі духовні цінності. До простору вищих цінностей, що мотивують суб'єкта на творчу самореалізацію у професії, належать, насамперед, моральні цінності. Особливо виділимо серед них цінність солідаризму як морального початку у відносинах для людей, обумовленого суспільною природою людини.

Солідарність можна визначити як спільні дії суб'єктів задля досягнення спільних цілей. Солідарні відносини були затребувані протягом усієї людської історії. З погляду французького соціолога Е. Дюркгейма, «солідарне буття» є найвищою метою у суспільному розвитку (Докторова, 2017). Перехід від механічної солідарності, в якій особистість поглинається колективом, до органічної, для якої характерне поєднання приватного та загального інтересу, виступає, за Дюркгеймом, показником прогресу у розвитку суспільства. Беручи до уваги відкриття сучасної еволюційної біології, відповідно до якої суттєвим чинником, що забезпечує переваги у боротьбі за існування, виступає взаємодопомога, обґрунтованим буде виглядати таке твердження. На сучасному етапі ідея солідаризму може розглядатися як перспективна для створення концепції трудової етики (етики солідаризму), здатної стати фактором професійної самореалізації та «мотором» економіки країни. Проте результати соціологічних опитувань у молодіжному середовищі свідчать, що у професійному мотиваційному блоці істотно впала значущість діяльності, спрямована на користь всього суспільства, важливість гарного трудового колективу.

Якщо професійна праця розглядається виключно як діяльність з досягнення індивідуально значимих цілей, а в розкритті особистісного сенсу праці відсутній мотив її соціальної значущості, то при такому спрощенні трудової мотивації навряд чи можна розраховувати на підвищення соціальної ефективності перетворень, що проводяться в суспільстві.

Процес самореалізації, таким чином, включає діалектичний взаємозв'язок двох аспектів суб'єктності – індивідуально-особистісного та суспільного. Чим багатший прояв індивідуальних, творчих здібностей людини у професії, тим більше можливостей для розвитку її як суспільного суб'єкта, і навпаки, суспільні якості людини збагачують її творчу індивідуальність.

Розглянуті етапи професійного саморозвитку між собою пов'язані. Можна вважати коректним твердження, що професійна самореалізація базується на професійному самовизначенні та професійній самоактуалізації та недостатній рівень розвитку останніх породжує проблеми професійної самореалізації. На наш погляд, до витрат професійного розвитку веде над повною мірою реалізована людиною здатність бути суб'єктом на кожному етапі професійно-трудої діяльності. Тому необхідною умовою успішного становлення людини у професії вважатимуться послідовність і безперервність всіх етапів професійного розвитку з обов'язковим включенням у зміст завдань з актуалізації суб'єктів людини, що мають специфіку кожного з етапів.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

Проведений аналіз етапів професійного саморозвитку людини дозволив виділити властиві кожному етапу протиріччя між зовнішніми та внутрішніми мотиваційно-ціннісними факторами, розкрити специфіку трудової мотивації на кожному етапі, розглянути професійний саморозвиток людини у контексті еволюції її суб'єктності. Професійне самовизначення постає як соціально-психологічний процес, який реалізується через різноманітні практики індивідуального професійного вибору, детермінованого, з одного боку, соціальними чинниками, з другого боку – власною активністю суб'єкта у цій детермінації. Проведений аналіз зафіксував протиріччя між двома сторонами професійного самовизначення: індивідуальними орієнтаціями на професійну освіту та ринком праці, особистими професійними інтересами та потребами суспільства, соціальною системою цінностей та суб'єктивними ціннісними орієнтаціями, уявленнями про свої індивідуальні якості та «еталоном» фахівця. Наявний дисбаланс зумовлює актуальність подальших теоретичних досліджень проблеми самовизначення та розробки практичних програм, що надають різнопланову підтримку суб'єкту у його професійному самовизначенні.

ЛІТЕРАТУРА

Белова, Л. О. (2018). Мотивація до навчання як фактор ризику вищої освіти. *Освіта та суспільство*, 2, 7-12. Режим доступу: https://nure.ua/wp-content/uploads/2018/Scientific_editions/novkol_2018_2_4.pdf.

Горбач, І. В., Тимошук, Є. А. (2021). Проблема визначення поняття «професійне самовизначення» в психології. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія»*, 13, 25–28. Режим доступу: <https://eprints.ua.edu.ua/8518/1/7.pdf>

Гура, С. О., Петрова, М. В. (2018). Розвиток професійно важливих якостей у майбутніх працівників ДСНС України під час навчання у ВНЗ. *Wyższa Szkoła Techniczna w Katowicach*. Режим доступу: <http://repositc.nuczu.edu.ua/handle/123456789/7959>

Дідик, Н. М. (2010). Креативність як професійно значуща характеристика особистісної зрілості майбутніх психологів. *Наука і освіта. Спецвипуск: Когнітивні*

процеси та творчість, 172-177. Режим доступу: https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2010/10_2010/39.pdf

Докторова, Д. (2017). Соціальна солідарність у чотирьох основних соціологічних традиціях. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*, 1(8), 42. Режим доступу: <https://core.ac.uk/download/pdf/297935376.pdf>

Дубінка, М. (2013). Проблема професійного самовизначення студентів у вищому педагогічному навчальному закладі. *Наукові записки [Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]. Серія: Педагогічні науки*, 120, 148-155. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_p_2013_120_25

Захаренко, Л., Юрченко-Шеховцова, Т. (2022). Мотивація трудової діяльності майбутніх випускників магістратури. *Вісник науки та освіти*, 1(1), 157-168. [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2022-1\(1\)-157-168](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2022-1(1)-157-168)

Козловець, М. А. (2020). Прекаріат як новий клас в соціальній структурі сучасного суспільства. *Український соціум: соціально-політичний аналіз сучасності та прогноз майбутнього*. Режим доступу: <http://eprints.zu.edu.ua/35532/>

Лещенко, Л. О. (2016). Мотивація праці як фактор підвищення прибутковості виробництва. *Ефективна економіка*, 4. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2016_4_46

Майборода, О. М. та ін. (2020). Суб'єктність України в сучасному світі: оцінки, стратегії, прогнози. Аналітична доповідь. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. Режим доступу: https://iipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2020/11/subiektnist_ukrainy.pdf

Петриченко, Л. (2023). Професійне самовизначення особистості як психолого-педагогічна проблема. *Освіта. Інноватика. Практика*, 11(5), 52-58. <https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol11i5-008>

Maslow, A. H., Frager, R., Fadiman, J., McReynolds, C., & Cox, R. (1987). Motivation and personality (Third). *Pearson Education*. URL: https://www.academia.edu/1613921/Motivation_and_personality

PROFESSIONAL SELF-DEVELOPMENT OF A PERSON AS THE EVOLUTION OF HIS SUBJECT POTENTIAL

Maryna VOLOSHENKO, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Psychology and Social Work, Odesa Polytechnic National University, Ukraine; marussia_v@ukr.net

Abstract. *In the article, professional self-development is considered as a human activity during which subject potential changes. This allows you to see the logic of the formation of the personality of the profession in a new way. Data from sociological research served as the basis for revealing the specifics of work motivation of young people at the stage of professional self-determination, professional self-actualization, and professional self-realization. The contradiction between external and internal motivational and value factors of professional self-development is revealed. The dynamism of the socio-economic situation of modern Ukrainian society requires professional flexibility from a person. Professional self-actualization today does not look like a linear process of achievements within the once chosen profession. Motivation for constant growth and self-improvement ensures professional mobility: professional development, development of related specialties, and, if necessary, a change of profession. A person realizes his vocation to be himself in various fields of activity - industrial, scientific, artistic, managerial, pedagogical and others, the basis of which is work. For the professional self-actualization of an individual, labor activity is fundamental. The understanding of work as a sphere of human self-actualization leads to the need to create such a quality of working life that would contribute to a person's disclosure of his subjects. A person is not simply "integrated" into the system of labor relations as an object, a kind of "screw", but reveals himself as a subject of a specific professional activity, with certain requirements for work, aimed at satisfying a wide range of needs and actualizing abilities. A person's labor activity, which is especially characterized by joint work with other people, allows meeting various social needs of a person in cognition, communication, developing cognitive, communicative and other abilities. The proposed approach is of great importance not only for the theory of professional self-development of the individual, but also for solving practical tasks of increasing the effectiveness of professional education.*

Keywords: *self-development; professional self-development; subject potential; work; motivation; values; professional self-determination; professional choice; professional self-actualization; professional self-realization; creativity.*

REFERENCES

Belova, L. O. (2018). Motivation to study as a risk factor for higher education. *Education and society*, 2, 7-12. URL:https://nure.ua/wp-content/uploads/2018/Scientific_editions/novkol_2018_2_4.pdf.

Gorbach, I. V., Tymoshchuk, E. A. (2021). The problem of defining the concept of "professional self-determination" in psychology. Scientific notes of the National University "Ostroh Academy". *Series "Psychology"*, 13, 25–28. URL:<https://eprints.oa.edu.ua/8518/1/7.pdf>

Gura, S. O., Petrova, M. V. (2018). Development of professionally important qualities in future employees of the State Emergency Service of Ukraine during their studies at universities.

Wyższa Szkoła Techniczna w Katowicach. URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/handle/123456789/7959>

Didyk, N. M. (2010). Creativity as a professionally significant characteristic of personal maturity of future psychologists. *Science and education. Special issue: Cognitive processes and creativity*, 172-177. URL: https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2010/10_2010/39.pdf

Doctorova, D. (2017). Social solidarity in four main sociological traditions. *Bulletin of Taras Shevchenko Kyiv National University*, 1(8), 42. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/297935376.pdf>

Dubinka, M. (2013). The problem of professional self-determination of students in a higher pedagogical educational institution. *Scientific Notes [Kirovohrad State Pedagogical University named after Volodymyr Vinnichenko]. Series: Pedagogical sciences*, 120, 148-155. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_p_2013_120_25

Zakharenko, L., Yurchenko-Shekhovtsova, T. (2022). Work motivation of future graduates of the master's degree. *Herald of science and education*, 1(1), 157-168. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2022-1\(1\)-157-168](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2022-1(1)-157-168)

Kozlovets, M. A. (2020). The precariat as a new class in the social structure of modern society. *Ukrainian society: a socio-political analysis of the present and a forecast of the future*. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/35532/>

Leshchenko, L. O. (2016). Work motivation as a factor in increasing production profitability. *Efficient economy*, 4. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2016_4_46

Maiboroda, O. M. and others. (2020). Subjectivity of Ukraine in the modern world: assessments, strategies, forecasts. *Analytical report. Kyiv: Institute of Political and Ethnonational Studies named after I. F. Kuras NAS of Ukraine*. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2020/11/subiektnist_ukrainy.pdf

Petrychenko, L. (2023). Professional self-determination of the individual as a psychological and pedagogical problem. *Education. Innovation. Practice*, 11(5), 52–58. <https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol11i5-008>

Maslow, A. H., Frager, R., Fadiman, J., McReynolds, C., & Cox, R. (1987). Motivation and personality (Third). *Pearson Education*. URL: https://www.academia.edu/1613921/Motivation_and_personality

Article history:

Received: August 02, 2023

1st Revision: August 23, 2023

Accepted: September 30, 2023